

SZAKMAI ZÁRÓJELENTÉS A 63209 K NYILVÁNTARTÁSI SZÁMÚ OTKA KUTATÁSHOZ

Vezető kutató: Dr. habil Molnár Tamás

Kutatóhely: Kaposvári Egyetem, Számvitel és Statisztika tanszék

Kutatás tartama: 2006.02.01-2008.01.31.

REGIONÁLIS FEJLETTSÉGBELI KÜLÖNBSÉGEK VIZSGÁLATA TELEPÜLÉSSZINTEN

PROJEKT CÉLKITŰZÉSEI

A kilencvenes években a gazdaság fejlődése, a piaci viszonyok kialakulása és megszilárdulása differenciáltan ment végbe az egyes régiókban, amelynek eredményeként a főbb területi fejlettségi különbségek növekedtek. Egyrészt a történelmileg kialakult különbségek erősödtek fel, másrészt új regionális egyenlőtlenségek jöttek létre. A politikai majd a gazdasági rendszer átalakulása nyomán az ország nyugati határvidéke dinamikusan fejlődő zónává alakult, míg a fejlettebb gazdasági centrumoktól távolabbi Dél-Dunántúl, Kelet- és Észak-Magyarország határ menti övezeteire továbbra is az elmaradottság jellemző. Különösen Közép-Magyarország, Nyugat- és Közép-Dunántúl sikeres gazdasági szerkezetváltása és megújulása állítható szembe Észak- és Kelet-Magyarország, valamint Dél-Dunántúl elhúzódo stabilizálódásával. A területi fejlődési egyenlőtlenség azonban nemcsak a különböző régiók között, hanem a régiókon belül, így kistérségek között is jelentkezik. Egyes kutatások szerint a települések és régiók fejlettségbeli különbségeit a támogatások egyáltalán nem befolyásolják, tehát a köztük lévő különbségek nem csökkennek, sőt többen rámutattak arra, hogy ezek növekedtek. A hosszú évek során kialakult területi fejlődési egyenlőtlenségek nemcsak a különböző régiók között, hanem régiókon belül is jelentkeznek. Magyarországon sem beszélhetünk azonos fejlettségű homogén régiókról; még egy megyén belül is változatos a kép. Igazán valós képet, a megfelelő aggregációs szint megválasztásával, legalább kistérségi szintű, de még inkább településszintű vizsgálatok eredményeznek (HARDI T. 2001). Az eltérő fejlettségi szintű település(-együttes)ek gazdasági helyzete változott az elmúlt években, mely változások a települések egymáshoz viszonyított felzárkózásához, illetve lemaradásához vezethettek, a háttérben álló különböző társadalmi-gazdasági okok miatt.

A kutatás **célja** összetett volt: egyrészt, egy modell értékű statisztikai mutatószám-együttes kialakítása, mely alkalmas arra, hogy a települések fejlettségi mutatóit abszolút és relatív értékében is vizsgálja. E mutatószám alkalmazásával megállapítható adott régió településeinek fejlettségi sorrendje, valamint – a mutatószám rendszer évekre visszamenő megállapítása alapján – adott települések fejlődésének üteme, a fejlettségi sorrendben történő elmozdulása. A kutatómunka során az alábbi kérdésekre kerestük a választ:

- Milyen adatbázis szolgáljon alapul a regionális versenyképességet leginkább befolyásoló mutatók meghatározásához?
- Milyen változókat vonjak be a versenyképességi modellbe és milyen szempontok mérlegelésével szűkítsem a modell változóinak körét?
- Hogyan oldjam fel a modellbe szereplő változók mértékegységeinek különbözőségéből adódó összehasonlíthatósági problémákat, valamint milyen tényezők segítségével határozzam meg az egyes változók fontosságát kifejező

súlyokat?

- Hogyan, milyen módszer alkalmazásával vegyem figyelembe és számszerűsítsem a lakosság véleményét?
- Dinamizálható-e a modell, s ha igen, milyen módszerek használhatók fel erre a célra?
- Milyen kritériumok alapján tipizálhatók a régiók?

A vizsgálatok további lépéseiben (a Pályázatban foglalt munka folytatásaként) arra kerestünk választ, hogy az Európai Unió, valamint a hazai támogatások együttesen milyen módon, és milyen mértékben befolyásolták a települések helyzetét az adott régió belül. Azaz, a vizsgálatok végső eredményei kimutatják, hogy a célirányos fejlesztések ténylegesen szolgálják-e egy-egy település, kistérség gazdasági fejlődését.

Az alábbi kérdéscsoportokra az elemzések további részében kerestük a válaszokat:

- melyek azok a környezeti, társadalmi, gazdasági, infrastrukturális indikátorok, indikátor-csoportok, amelyek segítségével sikerülhet a Dél-dunántúli régió kistérségei közötti differenciálás?
- Mit jelent hazánkban az urbanitás, ruralitás?
- Milyen statisztikai jellemzőkkel leírható területek nevezhetők rurálisnak?
- Van-e, és ha igen, mi a különbség a falusias és a vidékies területek között?
- Milyen statisztikai adatokkal írható le az urbánus és rurális területek közötti eltérés, illetve milyen egyéb vizsgálati módszer lehet segítségünkre az elemzés során?

Célzottan vizsgáltuk továbbá a Balaton part menti és háttértelepülések fejlettségi színvonalát befolyásoló tényezőket.

A fent vázolt kutatómunka három doktori disszertáció megírásának anyagát képezik, továbbá alapját adják azon publikációknak, melyek e tématerület szélesebb körben való megismertetését szolgálják.

A KUTATÁS MÓDSZERTANA ÉS ADATBÁZISA

A fentiek alapján, Magyarországon sem beszélhetünk azonos fejlettségű, homogén régiókról. Még a megyei szintet (NUTS III.) sem nevezhetjük annak. Árnyalt, valós képet igazán akkor kapunk, ha települési (NUTS V.), vagy legalább kistérségi szinten (NUTS IV.) folytatunk vizsgálatokat. Az ezeken a szinteken rendelkezésre álló adatok elegendőek ahhoz, hogy matematikai-statisztikai módszerekkel feldolgozva, objektív következtetések legyenek levonhatók az adott kistérség, illetve település fejlettségére vonatkozóan.

Magyarországon a területfejlesztési politika kedvezményezettjei az átlagosnál fejletlenebb kistérségek közül kerülnek ki. A 24/2001. (IV. 20.) OGY határozat határozza meg a kedvezményezett térségek lehatárolásának feltételeit és típusait, gazdasági-, infrastrukturális-, társadalmi-szociális- és foglalkoztatási mutatók alapján. Ez adott támpontot a felhasznált adatokra vonatkozóan, illetve az elemzés során képzett mutatók vonatkozásában. Az OGY határozat által megadott mutatócsoportok alapján mutatócsoportonként kerültek sorrendbe a kistérségek. Az elemzésekhez tanult statisztikai módszereket használtunk pl.: korreláció-analízis, regresszió-analízis stb.

Az elemzés tulajdonképpen két irányban folyt. Az első szakaszban a települések fejlettségének mérése történt, amihez a KSH T-STAR adatbázisát használtuk fel. A fejlettség mérésére egy olyan mutató megkonstruálására került sor (KFM, Molnár 2001.), amely nagyban hasonlít a 24/2001-es Kormányrendeletben leírtakra, hiszen nagyrészt az ott

figyelembe vett mutatók szerepeltek a szerzők számításainál, viszont a Kormányrendelettel eltérően településszintre alkalmazva (mert a Kormányrendeletben kistérségi szintre állapították meg a társadalmi-, gazdasági – és infrastrukturális fejlettséget). A kutatás első összetevője, a fejlettség mérése a Komplex Fejlettségi Mutató (KFM) alapján történt. A régió összes települése tizennyolc gazdasági-, társadalmi- és infrastrukturális mutatót figyelembe véve „mérve lett” egyetlen nulla és egy közé eső mérőszámmal, amely kifejezte azok fejlettségét. Ezt a vizsgált időszakban minden év végére számszerűsítettem, hiszen a T-STAR adatbázis ezt lehetővé tette. A második összetevő nem igényelte a különösebb statisztikai módszerek alkalmazását, hiszen itt a támogatások településenkénti leválogatása volt lényeges. Azonban az egyszerűség nem jelentette azt, hogy ne legyen nehézkes ez a fázis, hiszen a különféle jogcímen érkezett támogatások településenkénti összegzése rendkívül aprólékos munkát igényelt. A két összetevő összekapcsolása volt igazán izgalmas, ahol több olyan kérdéssel is szembesült a szerző, ami előtte nem tűnt lényegesnek, viszont dönteni kellett róluk.

A támogatásokra általában az a jellemző, hogy nem egy év alatt használják fel a pályázók. Itt az ésszerűség miatt úgy döntöttem, hogy a már befejezett projektek kerülnek be a számításba, ugyanis ritka az olyan beruházás, amely már félig kész állapotban is működne. Ez a gondolatmenet már csak azért is helyénvaló, mert sok esetben (pl. EU források) úgynevezett utófinanszírozás van.

Érdekes probléma volt a támogatott és a tényleges bekerülési költségek helyzete is. Köztudott, hogy a pályázatok jó része esetén előírás a saját forrás megléte, nyilván változó mértékben. Egy adott vállalat, vagy önkormányzat tehát csak akkor tud pályázati pénzhez hozzájutni, ha az előírt saját összeggel, mintegy „beszáll” a projektbe. A dilemma az volt, hogy a teljes bekerülési költség jelenjen meg az elemzésekben, vagy csak az elnyert összeg. Úgy gondoltam, hogy mindkét irány érdekes lehet, ugyanis a saját forrás előteremtése egyfajta „tőke aktiválási” tényezőnek is felfogható, tehát mobilizálja a települések önkormányzatait, illetve vállalatait, amely összegek a pályázattal nélkül nem kerültek volna be a gazdasági vérkeringésbe. Nagyságrendjében kisebb kétely volt, hogy a megpályázott, vagy az elnyert összeg legyen-e az elemzés alapja. Ebben az esetben az elnyert összeggel dolgoztam.

A fenti kérdések tisztázása után az elemzés két szárnyának összekapcsolása következett. Az elv viszonylag egyszerű volt, a tárgyévben befejezett projektek teljes összege és a települések fejlettsége és fejlettségi sorrendje az évek során változott-e és mennyire. A módszerek közül az időszorelemzés, és a korrelációs mérőszámok kerültek alkalmazásra

A területi versenyképesség meghatározására alkalmas matematikai-statisztikai modell kidolgozása során a kutatás alapját primer és szekunder adatbázis képezte. A szekunder adatbázis megválasztásakor el kellett dönteni, hogy mely mutatószámok alkalmasak arra, hogy a versenyképességét mérjék. Tekintettel arra, hogy a regionális versenyképesség mérésének módszertana korántsem egységes, ezért valamennyi szemléletmódnak megfelelő azonos részmutatókból álló adatbázist nem lehetett kialakítani. A munkát az is nehezítette, hogy a versenyképességet olyan jelenségek is alakítják, amelyek nem mérhetők pontosan (pl. társadalmi szervező erő, munkakultúra, pénzügyi környezet stb.). A statisztikai módszerek alkalmazásához olyan adatbázisra volt szükség, amely a mutatókat egységes formában, azonos területi szintre lebontva tartalmazza a mutatókat. A mutatók megválasztásának szakmai alapját a támogatásra jogosult ún. kedvezményezett térségek típusait és lehatárolásuk szempontjait jelenleg szabályozó – A területfejlesztési támogatások és decentralizálás elveiről, a kedvezményezett területek besorolásának feltételrendszeréről szóló – 24/2001.

Országgyűlési Határozat” adatbázisa képezte. A határozat szerint a lehatárolás gazdasági, infrastrukturális, társadalmi-szociális és foglalkoztatottsági mutatócsoportok alapján történt.

A kutatások 2004-ben kezdődtek, és az 1997-2003-as időszakot fogják át. Az elemzések során azonban utaltunk a vizsgált időszakot követő főbb változásokra is. A 24/2001. Országgyűlési határozatban felsorolt mutatók többsége a T-STAR (Település Statisztikai Adatbázis Rendszer) adatbázisban megtalálható¹. Az adatbázis Magyarország *valamennyi településére* vonatkozóan tartalmazza a hivatkozott OGY. határozatban szereplő változók konkrét értékeit.

Elemzésekhez településszintű adatokat használtunk fel azzal a céllal, hogy egyrészt minél árnyaltabb, szemléletesebb képet nyújtsunk a régiók helyzetéről és versenyképességéről, másrészt figyelembe vettem azt is, hogy a területi fejlettségbeli különbségek miatt egyetlen régiót sem alkotnak azonos fejlettségű kistérségek ill. települések. A településszintű elemzések jogosságát az is alátámasztja, hogy a LOCAL2 (NUTS5) szinten történő kutatásokat az EU is elfogadja, ennél fogva széles körben alkalmazzák a Közösség területén. A településszintű vizsgálatok lehetőséget adtak arra, hogy a versenyképesség mérésére olyan modellt dolgozzunk ki, amely nemcsak a régiók, hanem a megyék, a kistérségek és a települések szintjén is alkalmazható.

A 24/2001. OGY. határozatban szereplő mutatók közül, 17-et választottunk ki a modell alap tényezőinek. A kiválasztott mutatókból 17 intenzitási viszonyszámot² kellett megalkotnom, amelyek a további elemzések alapját képezték. A mutatók többségénél a települések lakónépessége szolgált viszonyítási alappal.³

Tekintettel arra, hogy a T-STAR adatbázis az ország valamennyi településére vonatkozóan változónként elkülönítve tartalmazza a numerikus adatokat, ezért az elemzések sikeres elvégzéséhez az adatbázist úgy kellett konvertálni, hogy valamennyi változót az egyes régiókhoz, illetve azokon belül a megyékhez egyértelműen lehessen hozzá rendelni. Ennek érdekében a rendelkezésre álló alapadatokról képezni kellett a 24/2001. OGY határozatban szereplő 17 mutatót, majd ezek segítségével a településszintű adatokat – súlyozott átlagolás alkalmazásával – megyei szintre kellett aggregálni. Mindezek alapján már el lehetett készíteni több olyan kiinduló-táblázatot, amely a 17 mutatót már régiókra és megyékre lebontva tartalmazta, az 1997-ig visszamenően.

Az egy főre jutó GDP és a 17 mutató közötti kapcsolat szorosságát és intenzitását korreláció-analízissel mértük, amely egyben az egyes változók fontosságát jelölő súlyok meghatározását is lehetővé tette. A korreláció-analízissel kiválasztott mutatók ($|r| > 0,7$; $p=5\%$) és a GDP (ezer Ft/fő) közötti törvényszerűség **regresszió-analízissel** határozható meg. A regresszió-analízis ugyanis egy olyan összefüggések vizsgálatára alkalmas módszer, amellyel nemcsak a vizsgált változók közötti kapcsolatok intenzitása és iránya, hanem az összefüggések sajátosságai törvényszerűségei is meghatározhatók. A kutatás során két- és többváltozós, lineáris és nem lineáris függvényeket illesztettünk az alapadatokra.

A régiók versenyképessége nemcsak gazdasági, hanem társadalmi elemeket is tartalmaz. Ez utóbbiak figyelembe vétele egy olyan regionális versenyképességi modell segítségével lehetséges, amely az ország lakosságának véleményét is magában foglalja. Ehhez primer

¹ A Magyarországra vonatkozó területi elemzések számára leggazdagabb tartalommal és legnagyobb részletességgel rendelkezésre álló elektronikus adatbázis. 1975-től működteti a KSH.

² Intenzitási viszonyszám: Két logikailag összetartozó – különmemű adatokból számolt – adat hányadosa. Minden esetben mértékegységgel rendelkező szám.

³ Az 1000 lakosra jutó tudományos kutatók, fejlesztők száma és az egy állandó lakosra jutó szja-alapot képező jövedelem azért maradt ki a vizsgálatokból, mert a kutatás idején a T-STAR adatbázisban számos településre vonatkozóan nem találtam adatot. Az 1000 lakosa jutó távbeszélők számát tekintve pedig módszertani változás következett be a vizsgált időszakban: Ennek következtében az adott mutató vizsgálatba vonása nem tette volna lehetővé a valós következtetések levonását.

adatbázis kialakítására volt szükség. A primer adatbázis kialakításával egy kétágú modellt képeztünk, amelynek objektív ága a hivatalos, állami statisztikai adatbázisokra, szubjektív ága pedig elsősorban a lakosság véleményére támaszkodik. *A primer adatbázis létrehozása érdekében a kiválasztott 17 mutatószámot tartalmazó kérdőívet alakítottunk ki.* A megkérdezettek feladata a felsorolt változók fontossági sorrendjének meghatározása volt.

A felmérés országos szinten, területileg reprezentatív módon történt és, 2004-ben kezdődött. Összesen 1051 kérdőív kitöltésére került sor személyes megkérdezés alapján. A kérdőívek kiértékelése pontozásos módszerrel, rangsoroláson alapult.

Az elemzések elvégzéséhez a modellbe került változókat összegezni kellett. Ehhez az adatoknak azonos mérési skálára kellett kerülniük, tehát meg kellett oldani a mértékegységek és nagyságrendek különbözőségéből adódó összehasonlíthatatlanság problémáját. A probléma kiküszöbölése skála-összehangoló transzformáció segítségével történt.

A kiválasztott mutatók országos átlagát súlyozott számtani átlag számításával képeztük, ahol a népsűrűség kivételével mindegyik mutató esetén a népességszám szerepelt súlyként a mutató regionális értékeiben. A népsűrűség esetén a megyék illetve a régiók területét vettük figyelembe súlyként.

Az egy főre jutó GDP területi eloszlása egyenlőtlenségének számszerűsítésére a Hoover-indexet (Robin Hood index; H) alkalmaztuk, amely az egyik legelterjedtebb, legáltalánosabban használt területi egyenlőtlenségi mutató. Azt adja meg, hogy az egyik vizsgált ismérv, társadalmi-gazdasági jelenség mennyiségének hány százalékát kell a területi egységek között átcsoportosítanunk ahhoz, hogy területi megoszlása mindegyik területi egységben azonos legyen.

A régiókat tipizálása, és homogén csoportokba sorolása a regionális versenyképesség összetevőinek lakossági megítélése szerint klaszter-analízissel történt, amely tetszőleges objektumok különböző osztályokba sorolását, több szempont alapján teszi lehetővé. A nem hierarchikus klaszterezési eljárások közül a *k-közép módszert* alkalmaztuk, amely segítségével az objektumok „k” számú különböző osztályba történő besorolása végezhető el. A régiók kategorizálását osztóértékek képzésével végeztük.

A regionális versenyképességi mutatószámok és az egy főre jutó GDP által felállított regionális, illetve megyei szintű rangsorok közötti kapcsolat meglétét és szorosságát a Spearman-féle rangkorrelációs együttható (ρ) és a Kendall-féle egyetértési együttható (W) alkalmazásával mutattuk ki. Ezek a módszerek rangsorolt, egymással összefüggő adatok összehasonlítását teszik lehetővé. A régiók a regionális versenyképességi mutatók szerinti tipizálását az ESRI ARC VIEW programcsomag segítségével végeztük.

A társadalmi-gazdasági mutatók kistérségi szintű elemzésekben történő felhasználásának elemzése során áttekintettük a nemzetközi és a hazai szakirodalomban használt társadalmi, gazdasági mutatókat, mutató-csoportokat, valamint elképzeléseket és meghatározásokat.

A fent vázolt célkitűzések megvalósítására az alábbi módon kerestük a válaszokat:

1. Röviden elemeztük a tér fogalmának értelmezési lehetőségeit, különös tekintettel a gazdaságföldrajz és regionális földrajz szemszögéből. Áttekintettük a térkategóriákat, azon belül is részletesen a települések típusait, a falu-város különbség alapvető ismérveit.
2. Az esettanulmányban szereplő kistérség elemzésére irányuló kutatásnál kitekintettünk a hazai közigazgatás rendszerére, a terület- és településfejlesztés intézményrendszerére, annak alapvető hiányosságaira. Bemutattuk a kistérségek elemzésénél használatos társadalmi és gazdasági indikátorokat, azok alkalmazhatóságát. Javaslatot tettünk egyéb indikátorok bevonására az elemzésekbe.
3. Az esettanulmányban bemutatott kistérség többdimenziós elemzése során a már ismert mutatók használata mellett bevontunk újakat is, gazdagítva és kiegészítve az eddig használatos indikátorok körét. Az elemzés során arra kerestük a választ, hogy

létezik-e és ha igen, mekkora a jelenlegi falu-város különbség. Az indikátorok alkalmazhatóságát saját kutatási eredmények alapján mutattuk be. Az esettanulmányban szereplő Tamási kistérségben feltárt indikátorokat alkalmaztuk a Dél-dunántúli régió kistérségeinek elemzése során. Ha feltételezzük, hogy a földrajzi tér differenciáltsága okán eltérő jellemzőkkel leírható települések alkotják a vizsgált területet, akkor a fejlettséget jelző indikátor-csoportok sem egyeznek meg minden településnél. A mutatókat a Tetraéder-modellben (Tóth J. 1993) megnevezett szférákhoz társítottuk. Eszerint létrehoztunk a természeti környezetre, a társadalomra, az infrastruktúrára, valamint a gazdaságra vonatkozó indexeket. A vizsgálat során a kistérségi szintet tartottuk meghatározónak és mérvadónak. A település szintű adatok elemzésének jelentőségét szintén hangsúlyoztuk, amellett, hogy hazánkban nem célszerű értelmezésük, mivel településstruktúránk igen széttagolt. Ennek folytán a településcsoportokra jellemző adatokból vontunk le következtetéseket a kistérség egészére vonatkozóan.

Alapvető feltevésünk, hogy az eltérő jellemzőkkel leírható településtípusok (város, falu) eltérő indikátorok alapján behatárolhatók és lehatárolhatók. Feltételezésünket hipotézis vizsgálatok segítségével mutatjuk be. Elemzéseinkben a KSH T-STAR 1997 és 2004 közötti időszakra szolgáló települési adatbázisát, Eurostat adatbázist használjuk fel, valamint a helyi társadalom körében készített kérdőíveket és interjúkat.

1. Ezt követően javaslatot teszünk 22 mutatóból kialakított indikátor-csoport vizsgálatára. A felhasznált mutatók részben a hazai és nemzetközi szakirodalomban használtak, részben pedig a felvázolt vizsgálatok által kapott eredményeinket tükrözik. E tényezők közül t-próba segítségével válasszuk ki azokat, amelyek differenciálják a teret. Ezek jellemzően csak a rurális, vagy csak az urbánus területeket írják le. Ezen belül valósulhat meg a mutatók helyettesíthetősége, a városias és vidéki területek között.
2. Az analízis későbbi stádiumában két mutató-csoport kialakítására kerül sor: az egyik a 4-5 jellemző alapján lehatárolható urbánus települések, a másik a további 4-5 jellemző alapján lehatárolható rurális települések. Véleményünk szerint a kistérségen belül a települések hierarchia szintjét, egymáshoz való viszonyát a közvetlen környezetük határozza meg. Így a kapott értékeknél a küszöbérték: első lépésben a kistérségi, majd a megyei, ezt követően, pedig a regionális átlag. Ez szükséges, mivel a küszöbérték meghatározása elvethet, illetve behozhat plusz településeket az egyes kategóriákba. A küszöbértékek meghatározása tehát kellő körültekintést igényel, annál is inkább, mivel az adott kistérségben vizsgált települések viszonylagos fejlettségéről, illetve fejletlenségéről kell említést tennünk. Szórás felbontás vizsgálatot is végzünk, amikor is minden településre nézve adott mutató nagy szórást kell, hogy mutasson, tekintettel arra, hogy vannak közte rurális és urbánus települések is (ez nem minden mutatóra lesz érvényes).
3. Az elvégzett vizsgálatok tükrében az elemzés további része holland geográfusok által használatos módszer bevezetésére tesz javaslatot (P., HUIGEN AT.AL. 2000). Hazánkban már alkalmazzák ezt a módszert, azonban a geográfia területén első alkalommal kerül bemutatásra. A Tamási kistérségben megtörtént a vidékség és a falu szociális reprezentációjának elkészítése. A vizsgálati módszert más diszciplínákban alkalmazzák, ezért a statisztikai adatbázisra támaszkodó elemzések mellett lehetségesnek és szükségesnek éreztük bevonni az adott társadalom véleményét is az indikátorok csoportjába. A mutató-csoporton belül nem mint statisztikai mérőszám szerepel, hanem mint a helyi társadalomban megjelenő „vidék” és „falu” szabad asszociációs képe és egyben véleménye is. A kérdőívet két részre bontottuk. Az első kérdés a „vidék”, a második a „falu” fogalmára, az emberekben élő mentális képére kérdez rá. A vidék és a falu hívó szókra adott

gondolati asszociációkat, ezek összességét és egymáshoz viszonyított szerkezetét tárjuk fel, valamint mérni tudjuk a hozzájuk kapcsolódó érzelmeket is. Az asszociációs háló kutatási eszközével csoportonként szemügyre vehetjük, mit tartanak fontosnak, hogyan gondolkodnak e két fogalomról a megkérdezettek. Az irodalmi feldolgozásban tagolt definíciós zűrzavar miatt tartottuk helyesnek mindkét kérdés feltevését. A kapott eredményeket SPAD-T programmal dolgoztuk fel, amely megfelel a Hollandiában végzett vizsgálatoknál használt programnak.

4. A Tamási és Dombóvári kistérségekben elvégzett SWOT analízist a helyi társadalom, valamint szakemberek megkérdezése gazdagítja. A vizsgálat során kérdőíves felmérést és mélyinterjút alkalmaztunk.
5. A befejezett elemzések hozzá járultak ahhoz, hogy a már feltárt és helyesnek vélt indikátorokkal végezhesük el a Dél-dunántúli régió kistérségeinek analízisét. Az elemzés elkülöníti a régió urbánus és rurális területeit.
6. Ezután kerül sor a települési és térségi szinten alkalmazható urbanitás-ruralitás elemzéséhez megfelelőnek vélt indikátorok bemutatására.

KUTATÁSI EREDMÉNYEK

A fejlettségi elemzések eredményei

A települések fejlettsége 17 gazdasági-, társadalmi, és infrastrukturális mutató alapján lett számszerűsítve. A változók többféle dimenzióval és nagyságrenddel álltak rendelkezésre. Ezért először ezeket közös nevezőre kellett hozni egy, úgynevezett skála összehangoló transzformáció segítségével. Ennek formulája a következő:

$$\frac{X_i - X_{\min}}{T_x}, \text{ ahol}$$

X_i = az adott településen az adott változó értéke,

$X_{\min.}$ = az adott változó legkisebb érték a települések között,

T_x = az adott mutató terjedelme.

Az így a transzformált változók már összeadhatók és átlagolhatók voltak. Az átalakított változók településenkénti egyszerű számtani átlaga adta a Komplex Fejlettségi Mutatót (KFM) (Molnár, 2001), ami adott időszakban az adott település fejlettségét mutatja társadalmi, -gazdasági és infrastrukturális szempontból. A településenkénti dimenzió nélküli érték alapján az adott régióban kialakítható egy település fejlettségi sorrend, az adott időszakban. Ezen mutató kialakításakor nem vettünk figyelembe súlyozást, amire már történtek próbálkozások (Marton, 2005.)

A Komplex Fejlettségi Mutató alapján a Dél-Dunántúli régió legfejlettebb települései a vizsgált években

1. számú táblázat

Megnevezés	2000		2001		2002		2003		2004	
	érték	hely	érték	hely	érték	hely	érték	hely	érték	hely
Szántód	0,468	1	0,453	1	0,479	1	0,514	1	0,554	1
Balatonföldvár	0,362	4	0,370	2	0,406	2	0,386	2	0,329	5
Pécs	0,367	3	0,344	4	0,394	3	0,359	4	0,347	3
Balatonmáriafürdő	0,373	2	0,351	3	0,380	6	0,322	9	0,324	6
Kozármisleny	0,337	5	0,314	6	0,389	5	0,379	3	0,373	2
Zamárdi	0,327	6	0,312	7	0,357	7	0,344	6	0,333	4
Siófok	0,305	9	0,297	9	0,336	10	0,319	10	0,300	10
Keszű	0,302	10	0,328	5	0,391	4	0,350	5	0,315	7
Kaposvár	0,308	8	0,293	10	0,339	9	0,315	12	0,285	16
Balatonlelle	0,298	12	0,286	11	0,317	17	0,317	11	0,297	11
Fonyód	0,295	13	0,266	20	0,314	19	0,301	16	0,275	19
Balatonboglár	0,294	14	0,276	14	0,319	14	0,323	8	0,295	13

Forrás: Molnár – Tóth, 2007

Látható, hogy a különböző években a Komplex Fejlettségi Mutató alapján az élmezőnybe tartozó települések váltott helyezéssel ugyan, de ugyanazok, kivéve ez alól Kaposvár, hiszen a somogyi megyeszékhely a 2003-as és a 2004-es évben kikerült az „elitből” (12-dik, illetve 16-dik helyezés). Az is leolvasható az *1. számú táblázatból*, hogy a Dél-Dunántúli régió legfejlettebb települései szinte kivétel nélkül megyeszékhelyek, illetve a Balaton déli partján található települések. Közülük kiemelkedik Szántód, amely mind az öt vizsgált évben az első helyen szerepel a fejlettséget tekintve.

Ezek után tekintsük meg a KFM által számszerűsített fejlettségi sorrend sereghajtóit.

A Komplex Fejlettségi Mutató alapján a Dél-Dunántúli régió legfejletlenebb települései a vizsgált években

2. számú táblázat

Megnevezés	2000		2001		2002		2003		2004	
	érték	hely	érték	hely	érték	hely	érték	hely	érték	hely
Sumony	0,111	635	0,101	638	0,109	643	0,092	651	0,088	647
Szentborbás	0,099	644	0,141	409	0,123	634	0,108	645	0,091	645
Szilvásszentmárton	0,118	619	0,090	648	0,097	649	0,137	562	0,103	626
Péterhida	0,093	647	0,100	640	0,087	653	0,135	573	0,122	546
Almáskeresztúr	0,090	649	0,088	650	0,146	579	0,123	624	0,062	654
Hács	0,099	643	0,086	651	0,105	645	0,103	648	0,128	504
Sósvertike	0,113	634	0,091	647	0,088	652	0,091	652	0,107	618
Kaposkeresztúr	0,096	645	0,106	626	0,111	641	0,125	616	0,075	653
Rinyaszentkirály	0,077	653	0,090	649	0,099	648	0,104	647	0,098	633
Kisbajom	0,081	652	0,076	653	0,093	651	0,101	649	0,113	599
Zákányfalu	0,070	654	0,072	654	0,075	654	0,077	654	0,119	563

Forrás: Molnár – Tóth, 2007

Itt is észrevehetjük, hogy a fejlettség alapján legszerényebb települések, minden vizsgált évben ugyanazok. Lakónépségük kicsi, általában zsáktelepülések, a nagyobb településektől (kistérségi-, illetve megyeszékhelyek) viszonylag távol fekszenek, jellemző az idősök magas aránya, a magas munkanélküliségi ráta, az épített lakások alacsony aránya.

Ezek után elemeztük a Dél-Dunántúli régió településeinek fejlettségbeli kiegyenlítetttségét, amit az úgynevezett szóródási mérőszámokkal elemeztem. A többféle lehetőség közül a minimum a maximum, az ezekből számított terjedelem, a szórás és a variációs koefficiens került kiszámításra a minden vizsgált évben 2000-től 2004-ig. A számítások eredményei a 3. számú táblázatban találhatók.

A Komplex Fejlettségi Mutató főbb szóródási mérőszámainak alakulása a különböző években

3. számú táblázat

	2000	2001	2002	2003	2004
Minimum	0,044	0,042	0,047	0,044	0,045
Maximum	0,468	0,453	0,479	0,514	0,554
Terjedelem	0,424	0,411	0,432	0,470	0,509
Szórás	0,044	0,043	0,047	0,045	0,045
Relatív szórás	<i>0,261</i>	<i>0,267</i>	<i>0,247</i>	<i>0,255</i>	<i>0,284</i>

Forrás: Molnár – Tóth, 2007

A szóródási mérőszámok közül a legbeszédesebb a variációs koefficiens, hiszen az eredeti adatok nagyságrendjétől és mértékegységétől elvonatkoztatva mutatja meg azok heterogenitását. Látható, hogy a különböző években ezen mutató értéke alig változik, sőt a 2004-es évben volt a legnagyobb a vizsgált időszakot tekintve. Ebből azt a következtetést vonhattuk le, hogy az idő előrehaladtával az azonos fejlettség elérésének irányában nem történt elmozdulás, inkább a fejlettségbeli differenciák enyhe emelkedéséről számolhatunk be.

A versenyképesség mérésének módszertani lehetőségei

A régiók versenyképességét leíró modell objektív ágának meghatározása

A regionális versenyképesség mérésére általánosan elfogadott mutatószám, a bruttó hazai termék (GDP, ezer Ft/fő) regionális szintű elemzését a rendelkezésre álló településszintű adatbázis (T-STAR) segítségével, megyei szinten vizsgáltuk a GDP és a 24/2001. OGY határozatban meghatározott 17 mutató alapján. A GDP-vel legszorosabb korrelációt mutató ($r \geq 0,7$) 6 db változó a vállalkozások száma (db/ezer fő); népsűrűség (fő/km²); közműöllő (%); személygépkocsik száma (db/ezer fő); munkanélküliek aránya (%); év végi népességszám (fő) voltak. Ezeket a mutatókat soroltuk a regionális versenyképesség fő befolyásoló mutatói közé. Az egyes mutatók és az egy főre jutó GDP közötti *törvényszerűségek* feltárását, valamint az egyes mutatók regionális szintű elemzését követően

a fő befolyásoló mutatókat a korrelációs együtthatókkal *súlyoztuk*, és skála-összehangoló transzformációval *összehasonlíthatóvá tettük*. A mutatószámok összeadásával kapott új mutatószám az **objektív regionális versenyképesség** (ORV). Súlyként a 2003-as évre vonatkozó korrelációs együtthatót alkalmaztuk, amely szerint az objektív versenyképesség az alábbi általános formulában írható fel.

$$ORV = 0,948 \cdot V + 0,893 \cdot NS + 0,803 \cdot KO + 0,780 \cdot SZGK - 0,721 \cdot M + 0,712 \cdot N^4$$

A képletbe behelyettesítve a hat befolyásoló tényező értékét, minden egyes megyére vonatkozóan egyetlen számmal jellemezhetjük a megyei, majd egyszerű átlagolással a regionális versenyképességet (1. és 3. táblázat).

4. táblázat: A megyék és Budapest sorrendje a GDP és az ORV szerint, 2003

Sor-rend	Megye	GDP, ezer Ft/fő	Sor-rend	Megye	ORV
1.	Budapest	3598,820	1.	Budapest	2,143
2.	Győr-Moson-Sopron	1996,140	2.	Győr-Moson-Sopron	0,895
3.	Vas	1674,780	3.	Komárom-Esztergom	0,879
4.	Fejér	1597,530	4.	Pest	0,810
5.	Komárom-Esztergom	1570,750	5.	Zala	0,689
6.	Pest	1495,560	6.	Fejér	0,662
7.	Zala	1470,840	7.	Heves	0,635
8.	Veszprém	1346,210	8.	Vas	0,588
9.	Tolna	1329,730	9.	Veszprém	0,584
10.	Csongrád	1307,070	10.	Borsod-Abaúj-Zemplén	0,582
11.	Baranya	1261,750	11.	Jász-Nagykun-Szolnok	0,577
12.	Heves	1245,270	12.	Szabolcs-Szatmár-Bereg	0,567
13.	Hajdú-Bihar	1242,180	13.	Tolna	0,562
14.	Bács-Kiskun	1149,480	14.	Baranya	0,523
15.	Somogy	1148,450	15.	Nógrád	0,516
16.	Jász-Nagykun-Szolnok	1145,360	16.	Csongrád	0,500
17.	Borsod-Abaúj-Zemplén	1055,750	17.	Hajdú-Bihar	0,486
18.	Békés	1051,630	18.	Somogy	0,458
19.	Nógrád	923,910	19.	Bács-Kiskun	0,450
20.	Szabolcs-Szatmár-Bereg	917,730	20.	Békés	0,440

Forrás: Barna, 2007. T-STAR, 2003. alapján

A sorrendek közötti eltérések okainak feltárásakor a GDP és az ORV szerinti versenyképességre vonatkozóan három – gyenge, közepes, erős – csoportba osztottuk a megyéket (2. táblázat).

⁴ ORK: objektív regionális versenyképesség, V: vállalkozások száma, KO: közműolló, SZGK: személygépkocsik száma, M: munkanélküliek aránya, N: népességszám

5. táblázat: A megyék és Budapest kategorizálása a GDP és az ORV szerint⁵

GDP szerinti versenyképesség			ORV szerinti versenyképesség		
gyenge (1100 eFt/fő alatt)	közepes (1100-1700 eFt/fő)	erős (1700 eFt/fő felett)	gyenge (0,5 alatt)	közepes (0,5-0,7)	erős (0,7 felett)
Szabolcs- Szatmár- Bereg	Jász-Nagykun- Szolnok	Győr- Moson- Sopron	Békés	Csongrád	Pest
Nógrád	Somogy	Budapest	Bács- Kiskun	Nógrád	Komárom- Esztergom
Békés	Bács- Kiskun		Somogy	Baranya	Győr- Moson- Sopron
Borsod- Abaúj- Zemplén	Hajdú- Bihar		Hajdú- Bihar	Tolna	Budapest
	Heves			Szabolcs- Szatmár- Bereg	
	Baranya			Jász-Nagykun- Szolnok	
	Csongrád			Borsod- Abaúj- Zemplén	
	Tolna			Veszprém	
	Veszprém			Vas	
	Zala			Heves	
	Pest			Fejér	
	Komárom- Esztergom			Zala	
	Fejér				
	Vas				

Forrás: Barna, 2007. T-STAR, 2003. alapján

A 5. táblázatban az ORV mutató szerinti kategorizálás eredményeként magasabb versenyképességi kategóriába jutott megyéket piros színnel, az alacsonyabb versenyképességi kategóriába jutott megyéket pedig zöld színnel jelöltük. Látható, hogy a versenyképességi sorrend esetén a legtöbb helyezést javító Szabolcs-Szatmár-Bereg és Borsod-Abaúj-Zemplén megye a közepes versenyképességű megyék csoportjába került fel. Ugyanakkor a rangsorban lecsúszott megyék közül csak Bács-Kiskun megye került a gyenge versenyképességű megyék csoportjába.

A 0,8-nél nagyobb súllyal bíró mutatószámok befolyásolták a legnagyobb mértékben azt, hogy az egyes megyék mely versenyképességi csoportba kerültek. Ez azt jelenti, hogy amennyiben a három legnagyobb súlyú mutató közül – vállalkozások száma, népsűrűség, közműiolló – legalább két mutató tekintetében minimum közepes minősítés kap egy megye, akkor biztos, hogy egy versenyképességi kategóriával feljebb kerül az ORV szerinti rangsorban. Komárom-Esztergom és Pest megye az ORV szerinti rangsor alapján a közepesből az erős versenyképességű megyék kategóriájába kerültek át, amelynek oka, hogy a három legnagyobb súlyú mutatószám közül legalább kettő esetén a legjobb minősítés kapja.

A GDP rangsorhoz képest negatív irányú elmozdulás is tapasztalható: Hajdú-Bihar, Somogy és Bács-Kiskun megye a gyenge versenyképességű megyék közé került. Ennek oka az, hogy a három legnagyobb súlyú mutató közül legalább kettőnél a legrosszabb minősítést kapták a megyék.

A megyék rangsorának megváltozása a régiók sorrendjén is változtatott (3. táblázat).

⁵ A táblázat nagyság szerint növekvő sorba rendezve tartalmazza a megyéket.

6. táblázat: Az egy főre jutó GDP és az ORV szerinti sorrend régióként, 2003

Sorrend	Régió	GDP, ezer Ft/fő	Sorrend	Régió	ORV
1.	Közép-Magyarország	2763,081	1.	Közép-Magyarország	1,476
2.	Nyugat-Dunántúl	1755,456	2.	Nyugat-Dunántúl	0,723
3.	Közép-Dunántúl	1506,715	3.	Közép-Dunántúl	0,708
4.	Dél-Dunántúl	1240,361	4.	Észak-Magyarország	0,578
5.	Dél-Alföld	1170,550	5.	Észak-Alföld	0,544
6.	Észak-Alföld	1093,931	6.	Dél-Dunántúl	0,514
7.	Észak-Magyarország	1081,490	7.	Dél-Alföld	0,463

Forrás: Barna, 2007. T-STAR, 2003. alapján

A regionális sorrend változás okait a megyéknél bemutatott módon vizsgáltam meg. A 7. táblázat a GDP és az ORV szerinti kategóriákba sorolt régiókat tartalmazza.

7. táblázat: A régiók kategorizálása a GDP és az ORV szerint⁶

GDP szerinti versenyképesség			ORV szerinti versenyképesség		
gyenge (1100 eFt/fő alatt)	közepes (1100-1700 eFt/fő)	erős (1700 eFt/fő felett)	gyenge (0,5 alatt)	közepes (0,5-0,7)	erős (0,7 felett)
Észak-Magyarország	Dél-Alföld	Nyugat-Dunántúl	Dél-Alföld	Dél-Dunántúl	Közép-Dunántúl
Észak-Alföld	Dél-Dunántúl	Közép-Magyarország		Észak-Alföld	Nyugat-Dunántúl
	Közép-Dunántúl			Észak-Magyarország	Közép-Magyarország

Forrás: Barna, 2007. T-STAR, 2003. alapján

A GDP alapján gyenge versenyképességűnek ítélt régiók (Észak-Magyarország, Észak-Alföld) a három legnagyobb súlyú mutató közül kettő – népsűrűség, közműöllő – esetén a közepes kategóriába sorolhatók. Ennek eredményeképpen a közepes versenyképességű kategóriába kerültek ezek a régiók annak ellenére, hogy a többi mutató esetén kedvezőtlen vagy közepes minősítést kaptak.

Közép-Dunántúl erős versenyképességű régió az ORV mutató szerint, ennek oka, hogy a vállalkozások száma és a személygépkocsik száma esetén kapott csak közepes minősítést kapott, a többi mutatószám szerint pedig a legjobb kategóriába tartozik.

A Dél-alföldi régió három közepes és három alacsony szintű csoportba került. Amiatt, hogy a három legnagyobb súlyú mutató közül kettő – népsűrűség, közműöllő – esetén az alacsony osztályközbe soroltuk a régiót, az lecsúszott az alacsony versenyképességű régiók közé.

A régiók versenyképességét leíró modell objektív ágának meghatározása

Itt egy olyan modellt felállítása volt a cél, amelyben – a lokalitás elvét követve – a helyi lakosság véleményét is figyelembe vesszük. Ennek érdekében országos szintű ($n=1051$) megkérdezés során arra kértük a válaszadókat, hogy a 24/2001. OGY határozatban meghatározott 17 mutatót rangsorolják – saját véleményüknek megfelelően – a regionális versenyképességet befolyásoló hatásuk szerint. A kérdőívek feldolgozását követően pontozásos rendszert kialakítva, a transzformált összpontszámokat súlyként felhasználva kerültek kiválasztásra a regionális versenyképesség fő befolyásoló tényezői, a modell szubjektív ágán: vállalkozások száma (db/ezer fő); épített lakások aránya (%); élve születések száma (fő/ezer fő); kiskereskedelmi üzletek száma (db/ezer fő); tartós munkanélküliek aránya (%); ivóvízvezeték hálózatba bekapcsolt lakások aránya (%). Az egyes mutatók és az egy főre

⁶ A táblázat nagyság szerint növekvő sorba rendezve tartalmazza a régiókat.

jutó GDP közötti *törvényszerűségek* feltárását, valamint az egyes mutatók *regionális szintű elemzését* követően, a fő befolyásoló tényezőket a transzformált összpontszámokkal *súlyoztuk* és skála-összehangoló transzformációval *összehasonlíthatóvá* tettük. A mutatószámok összeadásával kapott új mutatószám a szubjektív regionális versenyképesség (SZRV). Súlyként a megkérdezések eredményeként kialakult transzformált pontszámokat alkalmaztuk. Ennek eredményeként a szubjektív versenyképesség az alábbi általános formulában írható fel:

$$SZRV = 0,916 \cdot V + 0,769 \cdot \text{ÉL} + 0,745 \cdot \text{ÉSZ} + 0,740 \cdot \text{KB} - 0,717 \cdot \text{TM} + 0,712 \cdot \text{IBL}^7$$

Az alábbi képletbe behelyettesítve a hat befolyásoló tényező értékét, minden egyes megyére vonatkozóan egyetlen számmal jellemezhetjük a megyei, majd egyszerű átlagolással a regionális versenyképességet. A következő táblázatokban (7. és 8. táblázat) összehasonlítás látható a területi versenyképesség nemzetközileg elfogadott mutatószáma, az egy főre jutó bruttó hazai termék és az általam meghatározásra került komplex mutatószám szerinti megyei, illetve regionális sorrend.

8. táblázat: A megyék és Budapest sorrendje a GDP és a SZRV szerint, 2003-ban

Sorrend	Megye	GDP, ezer Ft/fő	Sorrend	Megye	SZRV
1.	Budapest	3598,82	1.	Budapest	1,808
2.	Győr-Moson-Sopron	1996,14	2.	Győr-Moson-Sopron	1,535
3.	Vas	1674,78	3.	Zala	1,491
4.	Fejér	1597,53	4.	Veszprém	1,482
5.	Komárom-Esztergom	1570,75	5.	Pest	1,476
6.	Pest	1495,56	6.	Komárom-Esztergom	1,444
7.	Zala	1470,84	7.	Somogy	1,422
8.	Veszprém	1346,21	8.	Vas	1,413
9.	Tolna	1329,73	9.	Baranya	1,393
10.	Csongrád	1307,07	10.	Fejér	1,374
11.	Baranya	1261,75	11.	Csongrád	1,370
12.	Heves	1245,27	12.	Tolna	1,354
13.	Hajdú-Bihar	1242,18	13.	Hajdú-Bihar	1,346
14.	Bács-Kiskun	1149,48	14.	Heves	1,319
15.	Somogy	1148,45	15.	Bács-Kiskun	1,298
16.	Jász-Nagykun-Szolnok	1145,36	16.	Szabolcs-Szatmár-Bereg	1,292
17.	Borsod-Abaúj-Zemplén	1055,75	17.	Jász-Nagykun-Szolnok	1,278
18.	Békés	1051,63	18.	Békés	1,238
19.	Nógrád	923,91	19.	Nógrád	1,155
20.	Szabolcs-Szatmár-Bereg	917,73	20.	Borsod-Abaúj-Zemplén	1,110

Forrás: Barna, 2007. T-STAR, 2003. alapján

A sorrendben történt változások okainak feltárásához - az ORV mutatóhoz hasonlóan – itt is gyenge, közepes és erős versenyképességű megyéket különítettük el (9. táblázat).

⁷ SZRK: szubjektív regionális versenyképesség, V: vállalkozások száma, ÉL: épített lakások aránya, ÉSZ: élve születések száma, KB: kiskereskedelmi boltok száma, TM: tartós munkanélküliek aránya, IBL: ivóvízvezeték hálózatba bekapcsolt lakások aránya

9 táblázat: A megyék és Budapest kategorizálása a GDP és a SZRV szerint⁸

GDP szerinti versenyképesség			SZRV szerinti versenyképesség		
gyenge (1100 eFt/fő alatt)	közepes (1100-1700 eFt/fő)	erős (1700 eFt/fő felett)	gyenge (1,21 alatt)	közepes (1,21-1,51)	erős (1,51 felett)
Szabolcs- Szatmár- Bereg	Jász- Nagykun- Szolnok	Győr- Moson- Sopron	Borsod- Abaúj- Zemplén	Békés	Győr- Moson- Sopron
Nógrád	Somogy	Budapest	Nógrád	Jász- Nagykun- Szolnok	Budapest
Békés	Bács- Kiskun			Szabolcs- Szatmár- Bereg	
Borsod- Abaúj- Zemplén	Hajdú- Bihar			Bács- Kiskun	
	Heves			Hajdú- Bihar	
	Baranya			Heves	
	Csongrád			Tolna	
	Tolna			Csongrád	
	Veszprém			Fejér	
	Zala			Baranya	
	Pest			Vas	
	Komárom- Esztergom			Somogy	
	Fejér			Komárom- Esztergom	
	Vas			Pest	
				Veszprém	
				Zala	

Forrás: Barna, 2007. T-STAR, 2003. alapján

Látható, hogy a versenyképességi kategóriákat tekintve csak pozitív változás történt, ezt piros szín jelöli. Szabolcs-Szatmár-Bereg és Békés a gyenge versenyképességű megyék csoportjából a közepes versenyképességű csoportba kerültek.

A 9. táblázatban jelölt változások magyarázzák tulajdonképpen a SZRV „szubjektivitását”. Valójában – mint ahogyan azt már láthattuk – ez a mérőszám is objektív, valós, mért mutatószámokból áll. Azonban az, hogy éppen ezek a változók kerültek be a modellbe kizárólag a lakosság véleményétől függött. A megkérdezettek összevont véleménye alapján pedig kialakult a látható versenyképességi besorolás.

A változások mélyebb elemzése érdekében a megyéket alacsony, közepes és magas intervallumokba soroltuk a hat fő befolyásoló mutatószám szerint.

A vizsgálatok eredményei azt mutatták, hogy a mutatószámokat nem lehet a versenyképességet nagyobb és kisebb mértékben befolyásoló csoportokra osztani, mint ahogy azt az ORV mutatónál tettem. Ennek oka az, hogy a vállalkozások száma kivételével a többi mutató súlya nagyon közeli értéket vett fel. Azaz elegendő, ha két mutató esetén közepes minősítést kap egy megye, ugyanis így már felkerülhet az ORV szerinti magasabb versenyképességi kategóriába.

A megyék rangsorának megváltozása a régiók sorrendjén is változtatott (7. táblázat).

⁸ A táblázat nagyság szerint növekvő sorrendben tartalmazza a megyéket.

10. táblázat: A GDP és a SZRV mutató szerinti sorrend, régióként 2003

Sorrend	Régió	GDP, ezer Ft/fő	Régió	Sorrend	SZRV
1.	Közép-Magyarország	2763,081	Közép-Magyarország	1.	1,676
2.	Nyugat-Dunántúl	1755,456	Nyugat-Dunántúl	2.	1,490
3.	Közép-Dunántúl	1506,715	Közép-Dunántúl	3.	1,423
4.	Dél-Dunántúl	1240,361	Dél-Dunántúl	4.	1,401
5.	Dél-Alföld	1170,550	Észak-Alföld	5.	1,307
6.	Észak-Alföld	1093,931	Dél-Alföld	6.	1,303
7.	Észak-Magyarország	1081,490	Észak-Magyarország	7.	1,171

Forrás: Barna, 2007. T-STAR, 2003. alapján

A megyék sorrendjében bekövetkezett változások eredményeként Észak-, és Dél-Alföld helyet cserélt, a többi régió helyzete változatlan maradt. Az Észak-alföldi és a Közép-dunántúli régió magasabb versenyképességi csoportba került, amelyet a SZRV-t alkotó mutatószámok regionális értékei okozták (11. táblázat).

11. táblázat: A régiók kategorizálása a GDP és a SZRV szerint⁹

GDP szerinti versenyképesség			SZRV szerinti versenyképesség		
gyenge (1100 eFt/fő alatt)	közepes (1100-1700 eFt/fő)	erős (1700 eFt/fő felett)	gyenge (1,21 alatt)	közepes (1,21-1,51)	erős (1,51 felett)
Észak-Magyarország	Dél-Alföld	Nyugat-Dunántúl	Észak-Magyarország	Dél-Alföld	Közép-Magyarország
Észak-Alföld	Dél-Dunántúl	Közép-Magyarország		Észak-Alföld	
	Közép-Dunántúl			Dél-Dunántúl	
				Közép-Dunántúl	
				Nyugat-Dunántúl	

Forrás: Barna, 2007. T-STAR, 2003. alapján

A régiók versenyképességét leíró modell meghatározása, az egyesített regionális versenyképesség

A kétágú regionális versenyképességi modell esetén a két oldal egyszerű összegezésével meghatározható a regionális versenyképesség komplex mutatószáma, az egyesített regionális versenyképesség (ERV), amelynek segítségével a megyék és régiók összesített sorrendje is megállapítható. Az 12. táblázatban látható az egy főre jutó GDP és az egyesített regionális versenyképességi mutatószámok szerinti sorrend.

⁹ A táblázat nagyság szerint növekvő sorrendben tartalmazza a régiókat.

12. táblázat: A megyék és Budapest sorrendje a GDP és az ERV szerinti sorrend, 2003

Sor-rend	Megye	GDP, ezer Ft/fő	Sor-rend	Megye	ERV
1.	Budapest	3598,82	1.	Budapest	3,951
2.	Győr-Moson-Sopron	1996,14	2.	Győr-Moson-Sopron	2,430
3.	Vas	1674,78	3.	Komárom-Esztergom	2,301
4.	Fejér	1597,53	4.	Pest	2,285
5.	Komárom-Esztergom	1570,75	5.	Zala	2,178
6.	Pest	1495,56	6.	Veszprém	2,065
7.	Zala	1470,84	7.	Fejér	2,036
8.	Veszprém	1346,21	8.	Vas	2,001
9.	Tolna	1329,73	9.	Heves	1,953
10.	Csongrád	1307,07	10.	Tolna	1,916
11.	Baranya	1261,75	11.	Baranya	1,916
12.	Heves	1245,27	12.	Somogy	1,901
13.	Hajdú-Bihar	1242,18	13.	Csongrád	1,870
14.	Bács-Kiskun	1149,48	14.	Szabolcs-Szatmár-Bereg	1,862
15.	Somogy	1148,45	15.	Jász-Nagykun-Szolnok	1,855
16.	Jász-Nagykun-Szolnok	1145,36	16.	Hajdú-Bihar	1,832
17.	Borsod-Abaúj-Zemplén	1055,75	17.	Bács-Kiskun	1,748
18.	Békés	1051,63	18.	Borsod-Abaúj-Zemplén	1,692
19.	Nógrád	923,91	19.	Békés	1,677
20.	Szabolcs-Szatmár-Bereg	917,73	20.	Nógrád	1,670

Forrás: Barna, 2007. T-STAR, 2003. alapján

A két mérőszám szerinti kategorizálás hat – a GDP alapján közepes versenyképességű – megye elmozdulását mutatja: Bács-Kiskun, Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok és Csongrád megye a gyenge, Pest és Komárom-Esztergom megye pedig az erős versenyképességű megyék közé került át, az ERV szerinti csoportosításnak megfelelően (10. táblázat).

13. táblázat: A megyék és Budapest kategorizálása a GDP és az ERV szerint¹⁰

GDP szerinti versenyképesség			ERV szerinti versenyképesség		
gyenge (1100 eFt/fő alatt)	közepes (1100-1700 eFt/fő)	erős (1700 eFt/fő felett)	gyenge (1,9 alatt)	közepes (1,9-2,1)	erős (2,1 felett)
Szabolcs- Szatmár- Bereg	Jász- Nagykun- Szolnok	Győr- Moson- Sopron	Nógrád	Somogy	Pest
Nógrád	Somogy	Budapest	Békés	Baranya	Komárom- Esztergom
Békés	Bács- Kiskun		Borsod- Abaúj- Zemplén	Tolna	Győr- Moson- Sopron
Borsod- Abaúj- Zemplén	Hajdú- Bihar		Bács- Kiskun	Heves	Budapest
	Heves		Hajdú- Bihar	Vas	
	Baranya		Jász- Nagykun- Szolnok	Fejér	
	Csongrád		Szabolcs- Szatmár- Bereg	Veszprém	
	Tolna		Csongrád	Zala	
	Veszprém				
	Zala				
	Pest				
	Komárom- Esztergom				
	Fejér				
	Vas				

Forrás: Barna, 2007. T-STAR, 2003. alapján

Egy megye akkor kerül át a GDP szerinti közepes versenyképességű kategóriából az ERV szerinti magas versenyképességű kategóriába ha legalább négy mutatószám esetén a legjobb csoportba sorolható. Ebben az esetben az alacsony osztályzatot kapott mutatók száma kettőnél több nem lehet.

Jász-Nagykun-Szolnok, Bács-Kiskun, Hajdú-Bihar és Csongrád megye a gyenge versenyképességű megyék közé tartozik az ERV szerint. A negatív irányú kategóriaváltás oka, hogy kevés a legjobb minősítést kapott mutatók száma (2-3), illetve a megyék 4-5 mutató esetében az alacsony kategóriába kerültek.

A megyék esetében bekövetkezett sorrendi változás érzékelteti hatását az összesített regionális modellben is (14. táblázat):

¹⁰ A táblázat nagyság szerint növekvő sorrendben tartalmazza a megyéket.

14. táblázat: A GDP és az ERV szerinti sorrend, régióként 2003-ban

Sorrend	Régió	GDP, ezer Ft/fő	Sorrend	Régió	ERV
1.	Közép-Magyarország	2763,081	1.	Közép-Magyarország	3,152
2.	Nyugat-Dunántúl	1755,456	2.	Nyugat-Dunántúl	2,213
3.	Közép-Dunántúl	1506,715	3.	Közép-Dunántúl	2,131
4.	Dél-Dunántúl	1240,361	4.	Dél-Dunántúl	1,915
5.	Dél-Alföld	1170,550	5.	Észak-Alföld	1,851
6.	Észak-Alföld	1093,931	6.	Dél-Alföld	1,766
7.	Észak-Magyarország	1081,490	7.	Észak-Magyarország	1,749

Forrás: Barna, 2007. T-STAR, 2003. alapján

A sorrendi változások eredményeképpen csak két régió versenyképességi besorolása változott meg (15. táblázat).

15. táblázat: A régiók kategorizálása a GDP és az ERV szerint¹¹

GDP szerinti versenyképesség			ERV szerinti versenyképesség		
gyenge (1100 eFt/fő alatt)	közepes (1100-1700 eFt/fő)	erős (1700 eFt/fő felett)	gyenge (1,9 alatt)	közepes (1,9-2,1)	erős (2,1 felett)
Észak-Magyarország	Dél-Alföld	Nyugat-Dunántúl	Észak-Magyarország	Dél-Dunántúl	Közép-Dunántúl
Észak-Alföld	Dél-Dunántúl	Közép-Magyarország	Dél-Alföld		Nyugat-Dunántúl
	Közép-Dunántúl		Észak-Alföld		Közép-Magyarország

Forrás: Barna, 2007. T-STAR, 2003. alapján

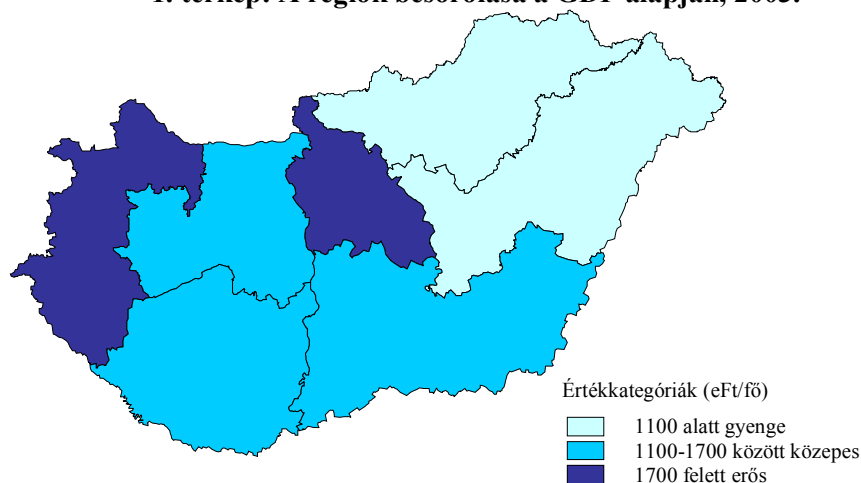
Dél-Alföld a gyenge versenyképességű régiók csoportjába került az ERV alapján. A helyezésvesztés oka az, hogy a régió csak egyetlen mutató tekintetében képvisel magas értéket. Közép-Dunántúl azonban alacsony kategóriájú mutatószámokkal nem rendelkezik, és a három legnagyobb súlyú mérőszám közül a népsűrűség és a közműellátás tekintetében a magas érték jellemző a régióra.

A régiók tipizálása az ERV alapján

A régiók versenyképességének méréséhez használt mutatószámok (GDP, ORV, SZRV, ERV) lehetővé teszik, hogy osztályközök kialakításával a régiókat tipizáljuk. Mindegyik mérőszám esetén három osztályközt alakítottunk ki (gyenge-, közepes, és erős regionális versenyképességű régiók), ennek megfelelően az egy főre jutó GDP szerinti régiós besorolás a következőképpen alakul:

¹¹ A táblázat nagyság szerint növekvő sorrendben tartalmazza a régiókat.

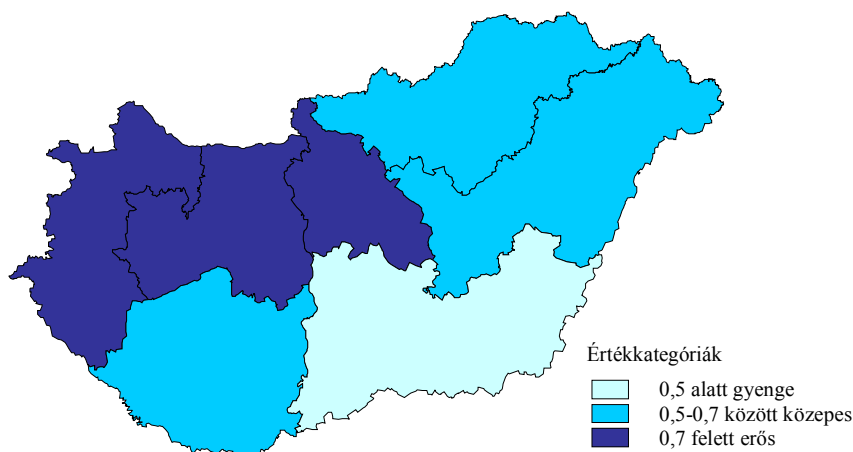
1. térkép: A régiók besorolása a GDP alapján, 2003.

Forrás: Barna, 2007.

A GDP (ezer Ft/fő) szerinti kategorizálás eredményeképpen Közép-Magyarország és Nyugat-Dunántúl a versenyképesség szempontjából a két vezető régió, Közép- és Dél-Dunántúl valamint Dél-Alföld versenyképessége közepes szintű, míg Észak-Magyarország és Észak-Alföld sereghajtó ebben a tekintetben. A 2. térkép az ORV szerinti regionális sorrendet mutatja, az 1. térképpel összevetve jelentős eltérések tapasztalhatók.

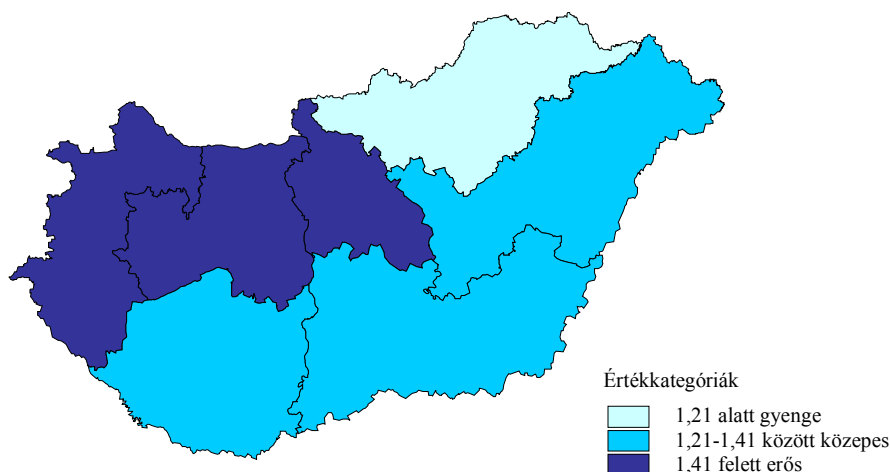
2. térkép: A régiók besorolása az objektív regionális versenyképesség mutató (ORV) alapján, 2003.

Forrás: Barna, 2007.

A Közép-dunántúli régió is a regionális verseny élmezőnyében foglal helyet, Észak-Magyarország és Észak-Alföld átkerült a középső kategóriába, Dél-Alföld viszont a lista végére került. A 3. térképen a szubjektív regionális versenyképesség mutató alapján megállapított regionális beosztás látható. Az ORV mutatóval összevetve az SZRV mutató szerinti sorrendnél az ország keleti részén tapasztalható átrendeződés. Észak-Magyarország a legkisebb, míg Dél-Alföld a középső értékkategóriába került. A GDP szerinti besoroláshoz (1. térkép) hasonlítva, pedig Észak-Alföld a közepes versenyképességű régiók közé került.

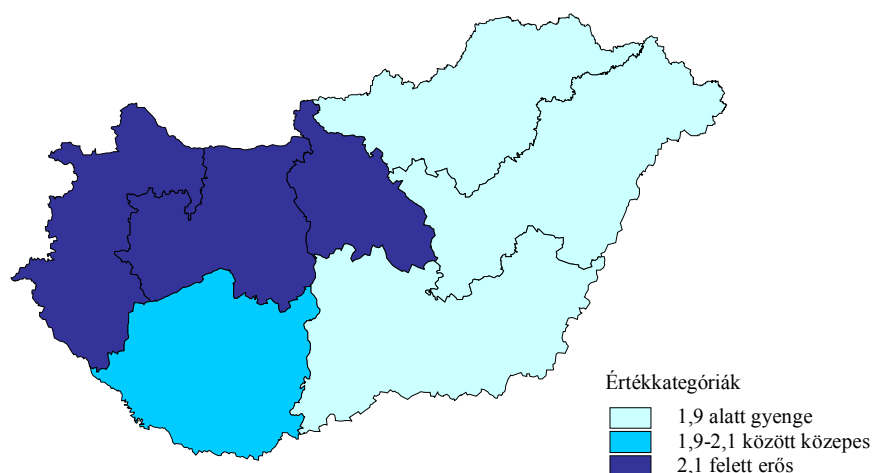
3. térkép: A régiók besorolása a SZRV alapján, 2003.

Forrás: Barna, 2007.

A 4. térképen a teljes regionális versenyképesség mutató szerinti kategorizálás látható, amely a GDP, ORV, SZRV mutatók segítségével történő felosztástól egyaránt különbözik. Az ERV alapján Közép-Magyarország, Nyugat- és Közép-Dunántúl a legmagasabb, Dél-Dunántúl a középső, Észak-Magyarország, Észak- és Dél-Alföld, pedig a legalacsonyabb regionális versenyképességi kategóriába tartozik.

4. térkép: A régiók besorolása az ERV alapján, 2003.

Forrás: Barna, 2007.

Az egyesített regionális versenyképességi mutató alapján három régió típust (alkalmazkodó, magas versenyképességű régiók; lehetőségeket kereső, közepes versenyképességű régiók; nehézkesen kibontakozó, alacsony versenyképességű régiók) határoltunk le. Az egyesített regionális versenyképességi mutatószám alapján a különböző régiótípusoknak megfelelően, a következő stratégiák határozhatók meg a regionális versenyképesség javításához:

Az erős versenyképességű, alkalmazkodó régiók ($ERV > 2,1$) esetében keletkezik a legtöbb jövedelem, itt működik a legtöbb vállalkozás és itt a legkisebb a munkanélküliek

aránya. Új lakást ezekben a régiókban építenek a legtöbbet, itt a legnagyobb az élve születések száma, illetve legkisebb a halandóság. Az alkalmazkodó régiók esetén tehát a fő stratégiai cél *a meglévő vállalatok közötti kapcsolat élénkítése*, amely kapcsolatrendszerbe a nonprofit szervezeteket és intézményeket is célszerű bevonni. Ebbe a kategóriába a Közép-magyarországi, a Nyugat- és Közép-dunántúli régió tartozik.

A közepes versenyképességű, lehetőségeket kereső régiók ($1,9 < ERV \leq 2,1$) esetén nagyobb jövedelem képződik, több a működő vállalkozások száma, és alacsonyabb a munkanélküliség. Az idősök aránya mérséklődik, csökken a halálozások száma. Ezen régiók – amelyek általában közepesen fejlettek – adottságai már alkalmasak lehetnek arra, hogy a szükséges ökonómiai környezet kialakítása esetén letelepedjenek az adott térségben működő vállalkozások igényeit magas színvonalon *kiszolgáló, beszállító és szolgáltató vállalkozások*. Ebbe a kategóriába – a 2003-as évre vonatkozó elemzések alapján – a Dél-dunántúli régió tartozik.

A nehézkesen kibontakozó régiókban ($ERV \leq 1,9$) a legalacsonyabb a képződő jövedelem, amelynek egyik oka az, hogy nagyon magas az idősök aránya, ebből adódóan magas a halálozások száma. Kevés a működő vállalkozások száma, alacsony az épített lakások aránya és magas a munkanélküliségi ráta. A nehézkesen kibontakozó régió esetén fő cél lehet a *vállalkozások (nagyvállalatok és KKV-k egyaránt) telephelyeinek vonzása*, magas színvonalú logisztikai és egyéb szolgáltatást nyújtó ipari parkok létesítése. A tipizálás alapján ebbe a kategóriába tartozik Észak-Magyarország, valamint Észak- és Dél-Alföld.

A társadalmi-gazdasági mutatószámokkal kapcsolatos kutatás eredményei:

A kutatás eredményei szerint a dél-dunántúli kistérségi adottságokhoz adaptált mutatók az elvártaknak megfelelően differenciálták a régió kistérségeit. Az esettanulmányokon bemutatott elemzések olyan kísérletek kezdeti vizsgálódásai, amelyek előre vetítik az interdependens, ugyanakkor eltérő tudományterületek összefonódását, együttműködését a társadalmi-gazdasági törekvések elérésében.

1. A statisztikai elemzésben alkalmazott 22 mutató hozzájárult az urbánus és rurális területek lehatárolásának problémakörének leszűkítéséhez. Az elemzésbe vont mutatócsoport a Dél-dunántúli régió kistérségeit elemezte és csoportokba sorolta. Javaslatában megfogalmazta a régió rurális és urbánus jegyekkel leírható térségeit. A vizsgálat az eddigiekben alkalmazott (pl.: a népesség több, mint 50%-a él 120 fő/km²-es népsűrűségű területen) mutatók mellett felhasználta – többek között – a vidéki térségek elemzésénél alkalmazott HI mutatót (OBÁDOVICS Cs. 2003). Az alkalmazott mutatók a rurális területek lehatárolására:

- a népesség több mint 50%-a él 120 fő/km² népsűrűségű területen (1-es),
- KKV-k közül a szekunder és terciér szektor magas (térségi átlagot meghaladó) aránya (2-es),
- KKV-k között a foglalkoztatotti megoszlásban az 5-ös és 6-os kategória térségi átlagot meghaladó aránya, (50-249 és 250 fő fölött) (3-as),
- a HI magas értéke (ennek alkalmazása csupán a Dél-dunántúli régió vizsgálatakor lehetséges, mivel települési szinten nem értelmezhető) (4-es),
- a személygépkocsik száma 1000 lakosra (5-ös).

Az 1-es és 4-es mutató alapján a regionális átlagot meghaladó értékekkel rendelkező kistérségek a régióban a következő ábrán láthatók. (1. ábra)

1. ábra: KFM1 és KFM4 átlagot meghaladó kistérségek a Dél-dunántúli régióban

A megfogalmazott kistérségi típusok:

- a gazdasági energiával rendelkező kistérségek a vizsgálatba vont hat gazdasági mutató alapján a regionális átlag feletti fejlettséggel bírnak,
- a társadalmi energiával rendelkező kistérségeknél a gazdasági mutatók szorulnak fejlesztésre,
- az infrastrukturális energiával rendelkező kistérségek esetében többnyire szintén a gazdasági szféra fejlesztésére van szükség,
- a környezeti energiával rendelkező kistérségeknél a gazdasági és társadalmi szféra fejlesztésére egyaránt szükség lenne.

A vizsgálatok összegzéseként elmondható, hogy a mutatószámok alkalmazása országos szinten bizonyos változtatásokkal, a vizsgálni kívánt térség speciális jellemzőit figyelembe véve javasolt. A decentralizáció jegyében a vidék és a vidékies területek megfogalmazása regionális szinten lehetséges és ajánlatos. A helyi adottságok ismerete szükséges a relatív fejlettség meghatározásához, valamint a fejlettség mérőszámainak megfogalmazásához.

2. A dolgozat a vidéki jelleg meghatározásához holland geográfusok által alkalmazott módszert használt fel. A vidék és a falu társadalmi megítélése, a kistérségi szakemberek által megfogalmazottak megerősítették az eddigi vizsgálatok tükrében meghatározott irányvonalakat. A falu szó több mint a köznyelvben élő településkategória, olyan értékeket hordoz, amelyeknek köszönhető napjainkban felértékelődése.

A vidéki térségek jellege hazánkban általában elmaradottsággal párosul – országos átlagot meghaladó előregedés és munkanélküliségi értékek, alacsony népsűrűség, lakó és munkahelyek izoláltsága, a központi település nehéz elérhetősége, tőkebefektetések hiánya –, azonban egyre inkább azon nézet kerül előtérbe, miszerint a vidéket saját, pozitív értékei alapján kell megítélni, lehatárolni.

A város és vidék közötti viszonyrendszer felderítésével nyílnak lehetőségek a hasonlóságok és még inkább a különbségek feltárására. Szembesültünk azzal a ténnyel, hogy a falu és város között nincs meg az a hagyományos különbség, ami alapján egyszerű volna a két terület

elhatárolása. A korábbi város-vidék kapcsolatrendszerek szétestek, az újak pedig csak lassan formálódnak.

Mindezek alapján a vidék felértékelődéséről, a funkciók bővüléséről beszélhetünk. A termelési szerep mellett megjelenik a vidék, mint rekreációs övezet, egyéb, szolgáltatói feladatokat ellátó terület, ökoszociális terület, alternatív erőforrás, a környezeti értékek hordozója, a településfejlődés kulcstényezője, az alulról építkezés alapköve, a városok létfenntartója, valamint társadalmi kohéziós erő.

Értelmezésünkben a vidéknek/falunak létezik egy funkcionális, egy társadalmi-gazdasági és egy szocio-kulturális definiálása.

Funkcionális értelmezésben:

- ✓ Budapesten és a nagyvárosokon kívüli területek,
- ✓ a városok és azok vidéke (környezete),
- ✓ az aprótelepülések,
- ✓ csendes, nyugodt terek.
- ✓ az elmaradott és elszegényedett területek,
- ✓ a mezőgazdaság termőterületei,
- ✓ előregedő települések,
- ✓ elszigetelt, hiányos infrastruktúrával ellátott települések.
- ✓ a hagyományok őrzője,
- ✓ a vallás őrzője,
- ✓ közösségformáló erő.

Falu és a vidék között nincs meghatározható jelentésbeli különbség a kifejezést alkalmazók körében. Ennek értelmében szükségtelennek látszik a két fogalom elkülönítése. A probléma a vidékfejlesztés értelmezésén alapszik.

Az agrár-ruralista megközelítés helyett a komplex gazdasági megközelítés alkalmazása lenne célravezető, amikor a vidéket komplex egységként, az értékeinek megfelelően kezeljük. Agrár-ruralista megközelítésben a vidék legfontosabb szereplői a gazdálkodók, a vidék gazdasági, szociális és környezeti jellegének formálója a mezőgazdaság. Szuburbán megközelítésben a területet alakító tényező a városoknak nyújtott rekreáció, valamint az ezzel óhatatlanul együtt járó környezeti és kulturális értékek pusztulása.

A területi megközelítést legjobban a komplex gazdasági szemlélet erősíti. A vidéken jelen van a mezőgazdasági termelést végző gazdálkodó, a zsúfolt városokból kiáramló turista és jelen vannak a hagyományok, a kulturális és természeti értékek egyaránt. Nem célszerű a vidéket egyetlen dimenzió mentén definiálni. A vidék többdimenziós, gazdasági és szocio-kulturális értékeket hordozó, adott esetben városokat is magában foglaló, többnyire depressziós terület.

A közös agrárpolitika második pillérének tartott vidékfejlesztés hazánk területfejlesztésének alapjaként értelmezhető, ahol is a terület-centrikusságot kell kihangsúlyozni. Ennek értelmében a vidék és a regionális fejlettség mérőszámainak terület-specifikussá tétele regionális kompetencia lenne. Az elemzésekben javasolt statisztikai és egyéb, a társadalom véleményét vizsgáló módszerek alkalmazhatók hazánk régióiban, igénybe véve a tényezők helyettesíthetőségének elvét.

A vizsgálat eredményeként megállapíthatjuk, hogy három csoport definiálása szükséges a szavak elemzésénél, amelyek hasonlítanak a holland kutatás eredményeihez.

A falun/vidéken megfogalmazásra kerülő fejlesztendő területek a következők:

- az infrastrukturális ellátottság javítása,
- a hagyományok felelevenítése, megőrzése, a fiatalabb korosztályoknak az átadása,
- a rekreációra alkalmas területek turistavonzó képességének növelése,
- munkaalkalmak teremtése.

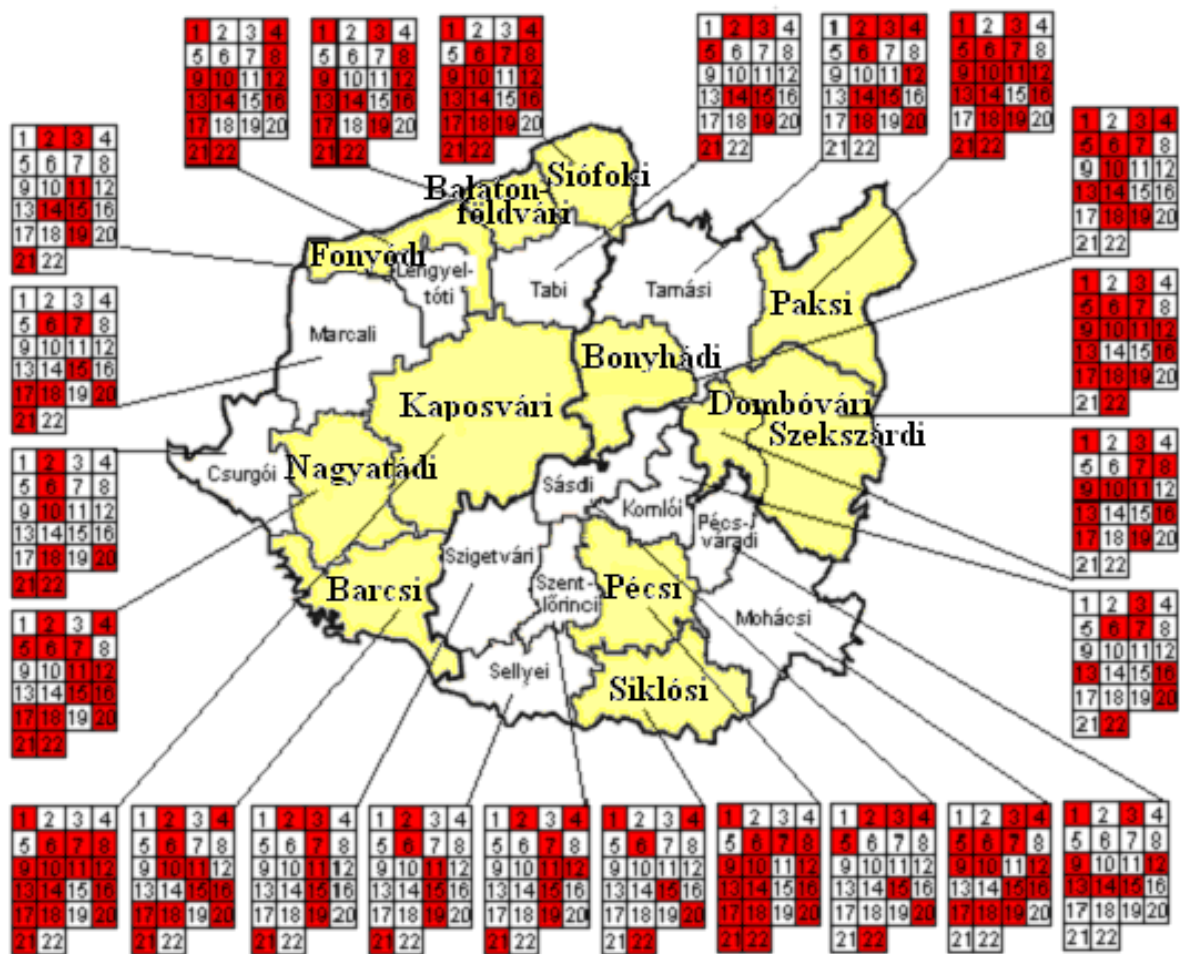
3. A súlyozott SWOT elemzéseknek köszönhetően bővültek a vizsgáltba vont kistérségek (Tamási és Dombóvári) fejlesztési irányai. A szakemberekkel folytatott megbeszélések során előtérbe kerültek olyan szemléletek és elképzelések, amelyek alapvetően átfőrmálták az adott kistérség környezetben elfoglalt helyének értelmezését, tehát a kistérség újradefiniálta magát. Szembesültek azokkal a problémákkal, amelyek más kistérségeket is sújtanak.

Röviden összefoglalva a dolgozat további megállapításait:

- A kistérségek jövője nem csupán egyetlen központi település gazdaságától, annak fejletlenségétől, vagy fejlettségétől függ. A gazdaságilag tradicionálisan fejletlen térségek megerősítésében nem elegendő egyetlen központi település fejlesztése. A hosszú távú gazdasági fejlődéshez elengedhetetlen további települések bevonása az intenzív gazdaságfejlesztési programokba.
- Valamennyi településnek megvan az a sajátos fejlődési, lehetséges fejlesztési pályája, amelyet erősíteni szükséges a kistérségi programok megalkotásánál.
- A vidéki területek szociális reprezentációját használtuk fel a kistérségi elemzések indikátorainak megválasztásakor, amely segítséget nyújtott a mutatók értékelésénél, valamint fejlesztési irányok megjelölésénél.

A kistérségek lehatárolásának vizsgálatakor a kutatás igyekezett térségi típusokat megfogalmazni, nem pedig sorrendet felállítani. Az értékhatárok végleges megfogalmazásakor a kistérségi és a regionális átlagértékeket tartottuk mértékadónak és elfogadhatónak vizsgálódásaink szempontjából. A 22 vizsgált mutató végső eredményét összefoglaló ábra. (2. ábra)

2. ábra: Összesített értékek

Társadalmi-gazdasági értelmezésben:

HOLLANDIA	DIMENZIÓK	MAGYARORSZÁG
Szocio-gazdasági	“how rural areas work”	a megélt, a „valódi falu/vidék képe”
Vizuális figuratív	“what rural areas look like”	a távrolról szemlélt, az „idilli falu/vidék képe”
Szocio-kulturális	“what rural areas mean”	a hagyományok őrzője falu/vidék kép, az „örök falu”

Szocio-kulturális értelmezésben:

	HOLLANDIA	MAGYARORSZÁG	
<i>Dimenziók</i>	„Countryside”	Vidék	Falu
<i>Szocio-gazdasági</i>	28%	29%	58%
<i>Vizuális figuratív</i>	45%	41%	21%
<i>Szocio-kulturális</i>	27%	30%	21%

Vidék	Falu	„COUNTRYSIDE”
Barátságos emberek	Idősek	Nyugalom (quietness)
Csend	Pihenés	Nyílt terek (open spaces)
Elmaradottság	Aprófalvak	Tanyák (farms)
Elzárttság	Barátságos emberek	Tehenek (cows)
Elöregedés	Csend	Legelő (pasture)
Fejlődés hiánya	Közösség	Parasztok (farmers)
Fejlődik	Elmaradottság	Természet (nature)
Hagyományörzés	Elszegényedés	Zöld (green)
Jó levegő	Elszigeteltség	Falvak (villages)
Kevés szórakozási lehetőség	Falufejlesztés	Mezőgazdaság (agriculture)

Az elemzések eredményeként megfogalmazott endogén tényezők a Tamási és a Dombóvári kistérségben:

Tamási kistérség:

➤ *Erősségek:*

- Termálvíz hasznosítása, szezonális megszüntetése.
- A jó termőföldi adottságok kiaknázása.
- Rekreációra alkalmas nyugodt környezet hasznosítása.
- Speciális szakmakultúrák felelevenítése.

➤ *Gyengeségek:*

- Utak minősége rossz.
- Kerékpárutak hiánya.
- Hulladékgazdálkodás megoldatlan.
- Alacsony hajlandóság a változások befogadására.
- Egészségügyi és szociális háló hiányos.
- Nyelvismeret hiánya.

➤ *Lehetőségek:*

- Termálfürdő: kapacitásbővítés.
- Piacorientált képzések.
- Településképzés javítása.

➤ *Veszélyek:*

- Elnéptelenedés.
- Vidéki léthez kötődő képzések hiánya.

Dombóvári kistérség:

➤ *Erősségek:*

- Termál- és gyógyvíz hasznosítása.
- Gazdag épített és kulturális örökség, hagyományok ápolása.
- Helyi identitástudat további erősítése.
- Innovatív kistérségi központ erősítése.

➤ *Gyengeségek:*

- Az agrárszféra alacsony jövedelmezőségű.
- Alacsony a népsűrűség.
- Magas az idős korúak aránya.
- Legnagyobb foglalkoztatók az önkormányzatok.

➤ *Lehetőségek:*

- Alternatív közlekedési lehetőségek kialakítása: kistérségi vállalkozók által üzemeltetett közlekedési vállalatok.
- A vidéki élet vonzerejének fokozása.

- A hagyományok átörökítése a generációk közötti kommunikáció javításával.
- *Veszélyek:*
 - A települések lakosságának kis hányada rendelkezik piacképes tudással.
 - A környező kistérségekkel együttműködve kell kialakítani a hosszú távú elképzeléseket.
 - Növekszik a város és vidéke közti rivalizálás.

A KUTATÁSI TÉMÁBAN A KUTATÁS KEZDETE ÓTA AZ OTKA NYILVÁNTARTÁSI SZÁM FELTÜNTETÉSÉVEL MEGJELENT (VAGY KÖZLÉSRE ELFOGADOTT) PUBLIKÁCIÓK LISTÁJA

1. Barna Katalin: A regionális versenyképességet befolyásoló szubjektív tényezők, "Agrárgazdaság, vidék, régiók multifunkcionális feladatok és lehetőségek" XLVIII Georgikon Napok, Keszthely, 2006. szeptember 21.-22. (CD ROM), 2007
2. Barna Katalin: Módszertani lehetőségek a Magyarországi régiók versenyképességének mérésére, Gazdálkodás- és szervezéstudományok Doktori Iskola, Kaposvári Egyetem, 2007
3. Barna, Katalin: Measuring Regional Competitiveness, Journal Central European Agriculture, 2007
4. Bertalan Péter - Molnár Tamás: Oktatáspolitikai kihívások a XXI. század elején. Lehetőségek, alternatívák a Dél-dunántúli régióban, Európai kihívások IV. nemzetközi tudományos konferencia. 155-161. o, 2007
5. Dr. Czuppon Viktória: A Dél-dunántúli régió urbánus és rurális területeinek meghatározása, III. Magyar Földrajzi Konferencia kiadványa, 2006
6. Dr. Czuppon Viktória: TÁRSADALMI-GAZDASÁGI MUTATÓK ALKALMAZÁSA KISTÉRSÉGI ELEMZÉSEKBEN, Földtudományok Doktori Iskola, Pécs, PhD értekezés, 2006
7. Dr. Marton István: A Balaton térség komplex gazdasági és turisztikai elemzése, Regionális gazdaságtan- és politika Doktori Iskola, Pécs, PhD értekezés, 2006
8. Dr. Marton István: Analysising the competition activity in the South Transdanubian region, Acta Scientiarum Socialium Kaposvariensis (XXVII), megjelenés alatt, 2008
9. Dr. Marton István: Regional research of the Balaton region, Acta Oeconomica Kaposvariensis, megjelenés alatt, 2008
10. Dr. Molnár T - Tóth E: Development level of settlements in the scope of subsidies, Acta Scientiarum Socialium (XXVII) közlésre elfogadva, 2008
11. Dr. Molnár Tamás: A települések fejlettségének alakulása a Dél-dunántúli régióban, Acta Scientiarum Socialium, Kaposvári Egyetem, közlésre elfogadva, 2007
12. Horváthné Dr. Kovács B - Csizmadiáné Dr. Czuppon V: Benefits from national operative programmes in the subregions on the border of the South Transdanubian region, Acta Oeconomica Kaposvariensis. közlésre elfogadva, 2008
13. Horváthné Dr. Kovács B - Csizmadiáné Dr. Czuppon V: Tendering activity of subregions in county Somogy, Acta Scientiarum Socialium. közlésre elfogadva, 2008
14. Horváthné Dr. Kovács B - Ritz I: A területfejlesztés támogatása Baranya megye kistérségeiben, Területi statisztika 11. (48) évfolyam 1. sz. 2008. január 74-81. o, 2008
15. Horváthné Dr. Kovács Bernadett: A Somogy megyei kistérségek pályázati aktivitása, Területi Statisztika, 10. (47) évfolyam, 3. sz. 2007. május, 267-272. o, 2007
16. Horváthné dr. Kovács, Bernadett: Use of environmental supports in the South-Transdanubian region, Acta Scientiarum Socialium, Kaposvári Egyetem, közlésre elfogadva, 2007

17. Molnár T. - Tóth E.: A települési fejlettség alakulása a támogatások tükrében, *Acta Oeconomica Kaposvariensis*. I. évfolyam 1-2 összevont szám. 185-196. o., 2007
18. Molnár Tamás: A települési fejlettség mérésének lehetőségei., A sport szerepe a turizmus fejlődésében. Nemzetközi Konferencia kiadvány. Pannon Egyetem, Georgikon Kar, Keszthely, 2007
19. Molnár, Tamás: Factors Influencing Development Level of Settlements in South-Transdanubia, *Journal Central European Agriculture*, 2006
20. Sitányi, L. – Czuppon, V – Sáriné, Csajka E. – Martonné, Tosetto A.: Effect of national and EU co-financed tenders on territorial development in the South Trans-Danubian region – from the aspect of innovation, *JCEA :: HAED :: University of Zagreb Faculty of Agriculture*, 2006